

Frumvarp til laga

um breytingu á lögum um Menntasjóð námsmanna, nr. 60/2020 (launatekjur o.fl.).

Flm.: Tómas A. Tómasson, Ásthildur Lóa Þórsdóttir, Eyjólfur Ármannsson,
Guðmundur Ingi Kristinsson, Inga Sæland, Jakob Frímann Magnússon.

1. gr.

Eftirfarandi breytingar verða á 2. gr. laganna:

1. másl. 2. mgr. orðast svo: Miða skal við að framfærslulán nægi hverjum námsmanni til að standa straum af almennum framfærslukostnaði á Íslandi meðan á námi stendur að teknu tilliti til fjölskyldustærðar námsmanns og búsetu en án tillits til launatekna námsmanns eða fjölskyldu hans.
4. mgr. orðast svo:
Nánar skal mælt fyrir um framkvæmd þessa í úthlutunarreglum, þ.m.t. hámark skólagjaldalána og takmarkanir miðað við t.d. námsframvindu námsmanns en án tillits til sjálfsaflafjár námsmanns.

2. gr.

26. gr. laganna fellur brott, ásamt fyrirsögn.

3. gr.

Lög þessi öðlast þegar gildi.

Greinargerð.

Frumvarp þetta var áður lagt fram á 152. og 153. löggjafarþingi (48. mál) og er nú lagt fram að nýju óbreytt. Nokkrar umsagnir bárust um málið á 153. löggjafarþingi, frá Landsamtökum íslenskra stúdenta, Sambandi íslenskra námsmanna erlendis, Stúdentaráði Háskóla Íslands, Stúdentafélagi Háskólans í Reykjavík og Hagsmunasamtökum heimilanna. Almennt voru umsagnaraðilar fylgjandi markmiðum frumvarpsins um að draga úr tekjuskerðingum framfærslulána en ekki voru allir umsagnaraðilar sammála um að afnema alfarið skerðingar vegna atvinnutekna. Allir umsagnaraðilar lýstu yfir stuðningi við 2. gr. frumvarpsins sem lýtur að afnámi sérreglna um fyrningarfræst námslána.

Mennt er máttur. Menntakerfið er ein af grunnundirstöðum samfélagsins og þar spilar námslánakerfið lykilhlutverk. Námslán hafa gert fjölda fólks kleift að öðlast menntun, sem ella hefði þurft að hverfa frá námi og halda út á vinnumarkað. Óumdeilt er að aukinn aðgangur að menntun án tillits til efnahags dregur úr stéttaskiptingu og eykur verðmætasköpun í samfélaginu, en námslánakerfið er langt frá því að vera fullkomið. Námslán eru háð ýmsum skilyrðum og lítið þarf að fara úrskæiðis til þess að námsmenn missi bróðurpart framfærslu sinnar.

Ein helsta hindrunin í vegi námsmanna sem þurfa að treysta á framfærslulán frá Menntasjóði eru reglur um skerðingar á framfærslu vegna tekna námsmanna. Hafi námsmaður tekjur umfram frítekjumörk úthlutunarreglna skerðist framfærsla frá Menntasjóði verulega. Þetta er sérstaklega íþyngjandi í ljósi þess að framfærsla Menntasjóðs dugar almennt ekki ein og sér til að greiða fyrir fæði, klæði og húsnæði. Einhleypur nemandi sem býr á stúdentagörðum getur fengið framfærslulán að fjárhæð 237.214 kr. á mánuði miðað við framfærslu í níu mánuði á ári en þarf að greiða 113.675 kr. í leigu. Mismunurinn, 123.539 kr., dugar skammt. Frítekjumark framfærslulána Menntasjóðs er aðeins 1.622.000 kr. á ári. Ef námsmaður er í fullri vinnu í þrjú mánuði á hverju sumri með 407.000 kr. í mánaðarlaun miðað við lágmarks-launataxta fyrir fullt starf samkvæmt gildandi kjarasamningi VR og SA þá er svigrúmið til frekari tekjuöflunar yfir námsveturinn lítið sem ekkert, eða tæpar 45.000 kr. á mánuði uns tekjur byrja að hafa áhrif á framfærslu frá Menntasjóði. Þær launatekjur sem námsmaður hefur umfram frítekjumarkið skila sáralitlu, enda skerða þær framfærslulán um 45% auk þess sem greiða þarf af þeim tekjuskatt eftir að persónuafsláttur er fullnýttur.¹

Það er erfitt að skilja hver rökin eru fyrir því að skerða svo verulega námslán vegna tekna námsmanna. Varla er það svo að atvinnuþátttaka námsmanna sé samfélaginu skaðleg. Þvert á móti skapa þeir verðmæti með vinnu sinni. Ef gengið er út frá því að menntun sé samfélagslega arðbær fjárfesting þá á að sjá til þess að menntun sé öllum aðgengileg án tillits til efnahags. Svo verulegar tekjuskerðingar, þegar grunnframfærslan er eins lítil og raun ber vitni, fela í sér mismunun á grundvelli efnahags. Nám á að vera öllum aðgengilegt en ekki aðeins þeim sem geta treyst á fjárhagslegan stuðning frá fjölskyldu sinni. Ef ekki er gripið í taumana er hættan sú að menntun verði brátt aðeins fyrir börn hinna efnameiri.

Þá er það mikilvægur þáttur í menntun margra að læra af vinnu. Nemendur sækja gjarnan um störf sem tengjast námi þeirra í þeim tilgangi að auka við reynslu og þekkingu á viðkomandi sviði. Samfélagið á að taka slíku frumkvæði fagnandi. Eins og kerfið er uppbyggt í dag er lítill fjárhagslegur ávinningur af starfsnámi. Afleiðingarnar eru þær að fyrirtæki og stofnanir hafa tekið upp á því að bjóða námsmönnum launalaust starfsnám. Námsmönnum er því ekki aðeins ætlað að lifa undir fátæktarmörkum heldur eiga þeir einnig að vinna samhliða námi launalaust. Þetta er hættuleg þróun. Það á að verðlauna námsmenn fyrir dugnað, í stað þess að refska þeim fyrir. Það er nauðsynlegt að draga úr tekjuskerðingum og veita nemendum færi á að spreyta sig á vinnumarkaði og leyfa þeim að njóta góðs af.

Það mun ekki hafa neikvæð áhrif á ríkissjóð að draga úr tekjuskerðingum námsmanna. Framfærslulán til nemenda eru fjárfesting sem skilar miklum samfélagslegum ábata. Þau eru á endanum greidd til baka og verðmætasköpun í samfélaginu verður meiri eftir því sem menntun eykst.

Frumvarp þetta hefur það að markmiði að koma í veg fyrir skerðingar á framfærslulánum námsmanna vegna launatekna. Í því skyni eru lagðar til breytingar á lögum um Menntasjóð námsmanna. Í 1. gr. frumvarpsins eru lagðar til tvær breytingar á 2. gr. laganna sem fela það í sér að framvegis megi ekki taka tillit til launatekna námsmanna eða fjölskyldu þeirra við ákvörðun á framfærslu. Verði frumvarpið samþykkt þarf að endurskoða úthlutunarreglur Menntasjóðs og fella úr gildi þær reglur sem kveða á um skerðingar á framfærslu vegna launatekna námsmanns. Þannig er hægt að tryggja að námsmenn geti stundað vinnu samhliða námi í fullri vissu um að þeir fái að njóta ágóðans.

¹ Umfjöllun byggð á greininni „Stúdentar eiga betra skilið“ sem var birt á vef Stúdentaráðs Háskóla Íslands þann 31. ágúst 2021: <https://student.is/frettir/studentar-eiga-betra-skilid>. Fjárhæðir hafa verið uppfærðar til samræmis við gildandi reglur Menntasjóðs.

Í 2. gr. frumvarpsins er lagt til að felld verði brott sú sérregla 26. gr. laga um Menntasjóð námsmanna sem kemur í veg fyrir að kröfur vegna námslána falli niður í kjölfar gjaldþrots. Sömu reglur eiga að gilda um fyrningu námslána og gilda um kröfur almennt.

Eins og kemur fram í umsögn Hagsmunasamtaka heimilanna um frumvarpið þegar það var fyrst lagt fram er undanþága námslána frá fyrningartíma í kjölfar gjaldþrotaskipta í andstöðu við meginreglu skuldaskilaréttar um jafnræði kröfuhafa. Auk þess felur hún í sér mismunun milli skuldara eftir tegund skulda og hverjum er skuldað, sem kann að brjóta í bága við jafnræðisreglu stjórnarskrárinnar. Stytting fyrningar og sérstök skilyrði fyrningar slita í kjölfar gjaldþrotaskipta sem voru lögfest með lögum nr. 142/2010 hafa reynst mikilvægt úrræði fyrir einstaklinga sem geta ekki fundið aðra leið út úr óviðráðanlegum skuldavanda. Jafnframt hefur Hæstiréttur Íslands ítrekað hafnað því að Menntasjóður námsmanna, sem áður hét Lánasjóður íslenskra námsmanna, hafi sérstaka hagsmuni umfram aðra kröfuhafa af því að kröfur sínar fyrndust ekki samkvæmt ákvæðum laga um gjaldþrotaskipti. Enn fremur hefur komið í ljós að Menntasjóður námsmanna virðist túlka ákvæðið þannig að það eigi einnig við um námslán sem voru tekin í gildistíð eldri laga þegar engin slík undanþága var til staðar, en vafi leikur á því hvort slík afturvirkni standist enda hefur hún íþyngjandi áhrif. Samkvæmt framangreindu er því lagt til að ákvæði 26. gr. laga um Menntasjóð námsmanna falli brott.